

LBRIS

We know
books

DTP:

Ionuț Ardeleanu-Paici

© Editura Paideia, 2026

Str. Tudor Arghezi 15

Sector 2, București, România

tel. : 021 316 82 10

office@paideia.ro

www.paideia.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

MORAR, VASILE

Gravitatea etică a vieții : teme al moralei elementare /

Vasile Morar. - București : Paideia, 2024

ISBN 978-606-748-916-3

17

VASILE MORAR

GRAVITATEA ETICĂ A VIEȚII :
TEMEI AL MORALEI ELEMENTARE

paideia

emblematic

Stoichiță, Radu 468
 Stroia, Gheorghe 479
 Stuart Mill, John 191
 Stănescu, Iulian 352, 380
 Stănescu, Nichita 22
 Șerban, Oana 21, 358, 467
 Ștefan, Sienert 468

T

Tell, Christian 403
 Tertulian, Nicolae 468
 Tonoiu, Vasile 412, 467, 468
 Totu, Sabin 467
 Țucărman, Iancu 480

U

Ungar, Brigitte 468
 Ursu, Gheorghe Emil 379

V

Vanina, Nicolae 468
 Vartic, Ion 411
 Vashem, Yad 480
 Vazoca, Marina 248
 Velazco, Gregory 230

Vetter, Helmuth 457
 Vezaca, Marina 82, 87
 Vianu, Ion 18, 357, 386
 Vianu, Lidia 22
 Vianu, Tudor 481
 Vică, Constantin 21, 467
 Vieru, Sorin 468
 Vir, După 478
 Vizureanu, Viorel 467
 Vișinescu, Constatin 480
 Vlăduțescu, Gheorghe 11, 90,
 412, 467
 Voicu, Bogdan 352, 380
 Voicu, Mădălina 352, 380
 Vosicky, Lukas 457

Y

Young, Michael 358

Z

Zamfir, Cătălin 19, 313, 314,
 318, 352, 369, 380-383, 468
 Zamfir, Elena 352, 380, 468
 Zamfirescu, Vasile Dem. 81,
 396, 412

CUPRINS

INTRODUCERE	9
METODA ÎN ETICĂ RĂSPUNSUL ANTICILOR LA O ÎNTREBARE GRAVĂ A VIEȚII: <i>CUM TREBUIE SĂ TRĂIM?</i>	25
TEXTE ALESE	93
EDUCAȚIA MORALĂ ÎNTRE GRAVITATE ȘI RESPONSABILITATE STATUTUL VIRTUȚILOR DE LA ARISTOTEL LA NEOARISTOTELICII ACTUALI	185
TEXTE ALESE	253
ETOSUL ROMÂNESC: RĂSPUNSURI PARTICULARE LA TEMA GRAVITĂȚII VIEȚII (1989 – 2023)	311
DE CE FILOSOFAM ȘI PROVOCĂRILE MORALE ALE VIEȚII ÎN CONCEPȚIA LUI NICULAE BELLU	389
GRAVITATEA ETICĂ A VIEȚII ÎN CONDIȚIA DIZABILITĂȚII	415

LBRIS

We know
books

**GÂNDURI FILOSOFICE FRÂNTE:
RADU PĂTRAȘCU**

447

**MORALA ELEMENTARĂ ȘI SENTIMENTUL
GRAVITAȚII ETICE A VIEȚII**

463

– O MĂRTURIE –

INDEX DE NUME

483

Nici un om pe lume nu-i doar un ostrov, stingher și de sine stătător ; fiecă om este o bucată din continent, o părticică din întregul cel de căpetenie ; dacă marea îi smulge cu valurile un bulgăre, Europa e împuținată, așa cum ar fi orice limbă de pământ, sau moșia ta ori a prietenilor tăi ; moartea oricărui om mă vatamnă pe mine, fiindcă mă aflu cuprins în omenire. Și de aceea niciodată să nu faci întrebare pentru cine bat clopotele ; pentru tine bat.

Ca mereu și mereu, fără îndemnurile prietenului de-o viață *Petre Roman* și fără nesfârșitele discuții despre această temă, nu aș fi dus la bun sfârșit acest al treilea volum al seriei, cred, unul provocator pentru mintea noastră, a tuturor.

22 iulie 2016 – 19 noiembrie 2025

METODA ÎN ETICĂ

RĂSPUNSUL ANTICILOR
LA O ÎNTREBARE GRAVĂ A VIEȚII:
CUM TREBUIE SĂ TRĂIM?

A discuta despre metoda în etică, adică, despre cum putem ajunge și pe ce căi ale cunoașterii omenești¹ să răspundem la întrebări fundamentale (precum, Cum trebuie să trăim? Ce este binele și răul? Care sunt datoriile noastre necondiționate? Cum putem defini moralitatea? De ce ar trebui să fim morali? Cum decidem dacă ceva este neimportant, superficial sau dimpotrivă, grav și plin de consecințe destinale în propria noastră viață sau în cea a semenilor noștri?) înseamnă, poate, înainte de toate, să-i urmărim pe cei mai reprezentativi gânditori ai umanității, care nu numai că s-au interogat asupra acestor subiecte, dar au și dezvoltat un întreg coerent de explicații, descrieri și interpretări, în opere monumentale, începând cu *Dialogurile* lui Platon și cu ansamblul creației lui Aristotel: cel numit, la trei secole după intrarea în eternitate, pe drept cuvânt, *Filosoful*.

În acest studiu plecăm de la câteva idei directoare. Prima dintre acestea: dată fiind vastitatea temei, ne-am propus să analizăm soluțiile inventate sau găsite doar de un număr limitat de autori: pentru Antichitate, *maieutica*, așa cum a fost ea definită de Socrate, și metoda *dialectică* (*diaporematică*) în concepția lui Aristotel; iar, pentru modernitate, metoda geometrică la Spinoza și metoda transcendențială la Kant. În acest volum, vom cerceta doar

începuturile ideii de metodă în etică, rămânând ca, într-o continuare a cercetării să analizăm și perspectiva modernă, prin Spinoza și Kant. A doua idee: între metoda în filosofie și metoda în etică legătura este inextricabilă, după cum bine se știe, de două milenii și jumătate încoace. Este, deja, un adevăr arhibanal, să consemnăm, de pildă, că marile sisteme filosofice ale gândirii europene și-au încoronat demersul ontologic și cel epistemologic cu o *etică*. Ca atare, aceste etici valoric normative (Etici de gradul I) au beneficiat din plin de reflexivitatea filosofică și au aplicat-o firesc la un domeniu constitutiv al respectivelor sisteme: clar definit și delimitat, *etica*. Cu precizarea: etica interogându-se asupra căilor posibile și necesare de a defini Binele și Fericirea, Virtutea și Viciul, Binele și Răul, nu s-a oprit numai la acest palier cognitiv (explicativ), ci s-a prelungit și în orizontul valoric și normativ. Astfel, de exemplu, metoda descoperirii adevărului și binelui, a condițiilor vieții fericite sau vieții virtuozitate, este sinonimă, în acest caz, cu îndemnul explicit spre un anumit mod de viață: identic sau foarte apropiat cu cel al filosofului, al înțeleptului.

O a treia observație introductivă sună astfel: odată cu debutul cercetărilor meta-etice (Alfred Ayer, Charles Stevenson, Richard Hare, Nowel Smith, John Dewey ș.a.), deci a eticilor de gradul II², interesul metodologic, nu mai vizează dimensiunea valoric-normativă și, îndemnul, explicit de a se urma un comportament moral; acum, cercetarea în meta-etică se concentrează exclusiv asupra analizei logice a semnificației

termenilor morali (utilizați în teoriile etice, dar și a celor din limbajul cotidian) și a semnificației logice a judecăților morale. Preeminența metodei logice în acest caz este evidentă cu toate consecințele care derivă de aici.

Tot în acest context, nu este lipsit de interes să semnalăm un alt aspect important: odată cu dezvoltarea *eticilor aplicate*, a eticilor de gradul III, se produce, – pe cazurile particulare ale eticilor mediului, a eticii în afaceri, sau politică, a eticii genului feminin etc. – o *mixare* a metodelor utilizate în eticile de gradul I și II, pentru a explica, interpreta și norma astfel de fenomene.

În al patrulea rând, odată cu apariția în secolul al XIX-lea a științelor *particulare ale moralei* (sociologia moralei, psihologia moralei, antropologia moralei),³ iar în mijlocul secolului XX a etologiei, s-a produs fenomenul *fragmentării metodologice*.

Interesează, acum, nu ansamblul componentelor categoriale ale eticilor valoric-normative ci, doar forarea analitică asupra unei părți ale vieții sociale și morale, a unor entități de tipul: aspectul psiho-moral al comportării, dimensiunea conștient-inconștientă a psihismului individual⁴ sau colectiv⁵, componenta culturală sau transculturală a moralității⁶ etc. Acest *pluralism metodologic* este de natură să lărgască, pe de o parte, și să adâncească, pe de altă parte, *cunoașterea morală*. Or, dintotdeauna, etica a avut și a purtat cu sine, o dimensiune cognitivă (descriptivă și explicativă) și una normativă, inerentă. Iar actualul pluralism metodologic se dovedește a fi benefic atât pentru perspectiva filosofică, cât și pentru cea adusă în planul din față al cercetării, a științelor *particulare ale moralei*.

De altfel, după cum se va vedea, ideea *pluralismului metodologic* nu este atât de nouă, cum cred unii partizani ai noilor metode venite dinspre biologie, sociologie, psihanaliză. Dovadă că, în chiar *Etica Nicomahică* a lui Aristotel, se pot evidenția, fără putință de tăgadă, elemente constitutive ale ideii de pluralism metodologic. Fapt care, din perspectiva timpului, nu trebuie să ne mire, dacă ne gândim că Aristotel este considerat, ca inițiator al metodelor psihologice, sociologice sau politice și a științelor corespunzătoare.

În al cincilea rând, credem că, indiferent de aria de cuprindere a metodelor în etică și de apartenența lor la discursul strict filosofic sau, preponderent științific, merită să medităm asupra ideii de *principii ale metodei* în etică. În fapt, între principiile care stau la baza unei teorii etice și principiile metodei în etică, există o relație inerentă: logică și de conținut. Despre ce este vorba? La o primă privire nereflexivă avem impresia că tabloul teoriilor etice și cel al metodelor în etică, ar fi „o serie lipsită de sens de lucruri diferite, pentru oameni diferiți, în timpuri și locuri diferite”⁷. Or, lucrurile nu stau deloc așa, dacă ne raportăm la întreaga istorie a doctrinelor etice și a căilor lor de cercetare. Căci – după cum notează Peter Singer în această chestiune – „mai degrabă, pe fundalul unor abordări diverse istoric și cultural ale întrebării *despre cum trebuie să trăim, gradul de convergență este uimitor*. (s.n.) Natura umană are *constantele* (s.n.) ei și există un număr limitat de moduri în care ființele umane pot conviețui și progresa”⁸. Ce rezultă de aici? Cel puțin două lucruri, intercorelate: a) că răspunsul la întrebarea cum trebuie să trăim este unul limitat, iar „gradul de convergență” al acestor

tor răspunsuri, este, „uimitor” de redus; și b) înseamnă că, *nu se poate trăi oricum*, iar gândirea etică universală a inventat metode de cercetare adecvate, să răspundă la întrebarea fundamentală: *cum trebuie să trăim*. Tocmai de aceea, se poate identifica, pentru toate teoriile etice, cu toate implicațiile asupra metodei, un *principiu al coerenței*, ca element comun al acestora.

În acest sens de pildă, James Rachels, consideră că *raționalitatea și coerența* sunt elemente definitorii pentru o „concepție minimă asupra moralității”⁹. Iar, se știe, Kant aplica principiul logic al non-contradicției pentru a argumenta în favoarea caracterului universal și necesar al imperativului categoric. Fără să mai fie nevoie să aducem alte exemplificări este evident că acest principiu al metodei poate fi urmărit la toți autorii ce vor constitui obiect de analiză.

Totodată, Dale Jamieson, referindu-se la teoriile etice actuale, consideră că, sub impactul epistemologiei contemporane și sub influența acesteia, trebuie luat în considerare și un alt principiu al metodei în teoria etică: *principiul fundamentarismului* („fundamentalismul este... concepția potrivit căreia sistemele de convingeri sunt justificate în virtutea relațiilor logice pe care le realizează între convingerile care cer justificare și alte convingeri care nu au nevoie de justificare”¹⁰).

În ipoteza acestui studiu se admite ideea că deși fundamentarismul ca principiu al teoretizării în etică este cercetat doar de curând, acesta, în forme incipiente apare și la Aristotel, atât cel din *Metafizica*, cât și cel din *Etica Nicomahică*, pentru a evoca doar aceste opere fundamentale.

După aceste idei introductive să urmărim ideea de metodă la Socrate și Stagirit.

I. MAIEUTICA SOCRATICĂ

*O viață care nu se supune pe sine cercetării
nu merită să fie trăită*.*

Poate că niciodată nu a fost considerată o simplă întâmplare această coincidență, prin ea însăși, derutantă, greu de înțeles și dezlegat până la capăt, deși au trecut de atunci două milenii și jumătate: e vorba de potrivirea care consemnează nașterea – în tradiția europeană – a disciplinei filosofice Etica, pe de o parte, și, pe de altă parte, apariția în lume, pentru a realiza un asemenea eveniment în gândirea universală, a unui personaj, miticul Socrate – „*atopos*: straniu, excentric, absurd, inclasabil, derutant”¹ (Pierre Hadot) – „Părintele de necontestat al Eticii”, ca disciplină filosofică de sine stătătoare. Inclasabilul Socrate este „un subiect dificil”² va afirma Bertrand Russell în a sa *Istorie a filosofiei occidentale*, inclusiv, pentru orice „istoric” al gândirii omenești, de atunci încolo. Cert este însă un fapt, constatat și interpretat în diverse chipuri: anume că, „noi știm cum arăta Socrate”³ (Jaspers).

Mai exact: „e primul filosof pe care-l avem în fața ochilor, așa cum arată el fizic. Era urât, cu ochii bulbucați. Nasul cârn, buzele groase, pânțelele proeminente, statura îndesată îl făceau să semene cu silenii și satirii. Suporta ușor cu o sănătate de nezdruncinat eforturile și frigul”.⁴ Totodată, se cuvine să arătăm că, personajul excepțional care este Socrate, a fost păstrat în memoria mereu reîmprospătată a gândirii

universale, evident, nu pentru asemenea înfățișări, nu prea favorabile în ordine estetică, ci pentru ceea ce a însemnat el, ca întemeietor al filosofiei și al eticii, deopotrivă. De aici și excepționalitatea figurii sale, în ordinea gândirii. Meritul său nu este deloc unul minor. Căci, așa cum ne avertizează, de pildă, Hubert Grenier, „dacă Socrate a întemeiat filosofia, s-ar părea că a făcut-o limitând-o drastic”⁵, adică, încadrând-o, în ceea ce a ajuns în modul cel mai firesc să devină, etica, ca disciplină legată de filosofie, dar fiind, totodată, și o încoronare a filosofiei. Iar meritul lui Socrate, nu se oprește aici. Dintru început el nu a văzut filosofia ca o „doctrină” care poate fi folosită ca un instrument: căci, „dacă filosofia înseamnă «doctrină», atunci, Socrate nu-i filosof. El nu-și găsește un loc în cadrul istoriei filosofiei grecești ca istoric al unor poziții teoretice”.⁶ Nimeni, probabil, nu are dubii consistente în a admite că, prin Socrate, debutează, abrupt și ireversibil, ceea ce, modernitatea și contemporaneitatea, numesc „filosofie practică”. Oricum, este cert faptul că Socrate este primul filosof atenian, și, poate de aceea, și „cel mai controversat din întreaga istorie a gândirii omenești”⁷ (Gh. Vlăduțescu), – tocmai pentru că inaugurează gândirea rațional critică, cadru de referință și fundament necesar „pentru orice reconstrucție”, atât teoretică, în sensul cel mai larg, cât și în ordine morală. Oricum, în ce-l privește, aceasta din urmă fiind cea considerată ca primordială.

Tocmai de aceea, deloc întâmplător, Socrate a intrat în conștiința publică universală ca un reformator moral radical, alături de Isus, de Buddha și de Confucius⁸. Totodată celui care va inventa o nouă metodă de cercetare în filosofie, i se

potrivește atât de bine o celebră definiție dată „ciudățeniilor” filosofiei: ea, filosofia, nu se află „niciodată întru totul în lume și, totuși, niciodată în afara lumii”⁹ (Merleau Ponty). Cu prelungirea firească a acestei idei, pentru Socrate: „ciudatul” și inclasabilul personaj din *Dialogurile* platoniciene (*Banchetul* și *Phaidros*, cât timp era în viață și, deloc mai puțin, *Apărarea lui Socrate*, *Criton* și *Phaidon*, de după moarte) va reuși, prin spusele sale, unele „ciudate” pentru interlocutori de toate condițiile sociale din Atena timpului său, să nu fie, cu totul nici în lume, dar, în același timp, nici, cu totul, în afara ei. Oricum, cel născut dintr-o mamă care era moașă, pricepută deci în a aduce pe lume ființe omenești, și al cărui tată era cioplitor în piatră, era mândru că este cetățean al Atenei și, în această respectată calitate, a luptat ca hoplit în Războiul Peloponeziac, îndeplinind curajos îndatoririle militare. Nu a ezitat să accepte îndatoriri politice, astfel că, în 406, a condus Consiliul Atenei, luând partea dreptății în fața unei mulțimi dezlănțuite care cerea furioasă, obținând până în final, condamnarea și executarea comandanților de armate din bătălia de la insulele Arginuse. Dar, cu toate acestea, mai ales spre senectute, nu a căutat nicicând să obțină poziții înalte în stat. Catastrofa Războiului fratricid peloponeziac l-a marcat desigur, dar, acest moment coincide și cu recunoașterea lui publică ca personaj prezent permanent în Agora. Pentru a înțelege însă întregul său drum de întemeietor al maieuticii ca metodă în cercetarea etică, totul, este important: și aceste evenimente tragice ale poporului său receptate dureros, și cunoștințele pe care le-a dobândit despre filosofia naturii a

unui Anaxagoras sau Archelaos, și, la fel de semnificativ, este și faptul că a asistat la apariția fulminantă, cum se va spune peste secole, a sofisticii, el însuși deprinzând acest „meșteșug”, de natură să-i fascineze pe mulți, nu numai în acele vremuri, ci și în alte momente din istorie când dominante au devenit – în trăirile individuale și în psihologie publică – subiectivismul excesiv și relativismul dizolvant. Probabil că momentul de *cotitură-ruptură* din conștiința lui Socrate s-a produs atunci când a fost tulburat de inconsistența atât a filosofiei naturii, cât și a pretențiilor de adevăr ale sofisticii, fiind singurul care a sesizat procesul de descompunere inerent acestei școli. Când s-a produs ruptura aceasta, e de presupus că „el nu avea adevărul ca pe o alternativă precis determinate”.¹⁰ Clarificarea s-a ivit în momentul în care Socrate a fost pătruns de conștiința „chemării” sale, aceea a unei misiuni venite de la un zeu: „Că sunt un om trimis cetății de către un Zeu, ați putut-o înțelege și din aceasta: nu seamănă cu o faptă omenească nepăsarea mea față de toate lucrurile ce mă privesc personal și faptul că de atâția ani îmi las în părăsire gospodăria, pentru a mă îngriji numai de ale voastre, pentru a mă apropia de fiecare în parte, ca un tată sau frate mai mare, încercând mereu să vă conving că trebuie să vă îngrijiți de virtute”.¹¹ (Platon, *Apărarea lui Socrate*,... 31a).

Iar, în continuare, Socrate va spune și mai clar: „Poate vi se pare ciudat că eu umblu pe la unul și altul și-mi fac de lucru sfătuindu-vă; iar în chip public nu îndrăznesc să mă prezint în fața mulțimii, ca să dau sfaturi statului.